

3 історії культури Харкова

Є. Зайонц

Університет Кардинала Стефана Вишинського у Варшаві (Польща)

Невідомі джерела історії першої польської римо-католицької парафії у Харкові

Зайонц Є. Невідомі джерела історії першої польської римо-католицької парафії у Харкові. Дана стаття являє собою внесок до історії першої польської римо-католицької парафії у Харкові, яка у цьому місті функціонувала серед інших релігійних конфесій. Вони між собою мали тісні контакти, а також спільно діяли на благо суспільства, вкладаючи вагомий внесок для піднесення духовної культури провідного міського центру Східної України.

Автор досліджує часопис «Parafia Charkowska», який до кінця 1910 р., а принаймні до 1 кварталу 1911 року, був продовженням церковного амвону з храму на вул. Гоголя у Харкові, а на її шпальтах друкувалися пастирські звернення архієпископа митрополита, декрети ватиканських конгрегацій, проповіді про духовні і фізичні переваги посту, або ж про національне покликання молоді. Часопис був дзеркалом, що віддзеркалював найдавнішу історію місцевої Церкви, а також хронікою подій і, свого роду, книгою записів про охрещених, повінчаних та похованих харківських католиків.

Ключові слова: часопис «Parafia Charkowska», парафія в Харкові, релігійний культ, історія першої парафії.

Зайонц Е. Неизвестные источники истории первого польского римско-католического прихода в Харькове. Данная статья представляет собой вклад в историю первого польского римско-католического прихода в Харькове, который в этом городе функционировал среди других религиозных конфессий. Они имели между собой тесные контакты, а также совместно действовали на благо общества, внося весомый вклад для повышения духовной культуры ведущего городского центра Восточной Украины.

Автор анализирует журнал «Parafia Charkowska», который до конца 1910 г., а по крайней мере, до 1 квартала 1911 года, был продолжением церковного амвона из храма по улице Гооля, в Харькове, а на его страницах печатались пасторские обращения архиепископа митрополита, декреты ватиканских конгрегаций, проповеди о духовных и физических преимуществах поста или же национального призвания молодежи. Журнал был зеркалом, который отображал давнюю историю местной Церкви, а также являлся хроникой событий и, своего рода, книгой записей о крещенных, венчанных и похороненных прихожанах.

Ключевые слова: журнал «Parafia Charkowska», приход в Харькове, религиозный культ, история первого прихода.

Zajac J. Unknown sources of history first Polish Roman Catholic parish in Kharkiv. The article is a contribution to the history of the first Polish Roman Catholic parish in Kharkiv, which operated in the city in the midst of other religious communities. They alluded each other close contacts, take joint actions to larger communities significantly raising the spiritual culture of the leading urban center of Eastern Ukraine.

The author analyzes the magazine "Parafia Charkowska", which was the end of 1,910 years to the first quarter of 1911 years extension of the pulpit of the church at ul. Gogol in Kharkov, and its columns were used for the publication of pastoral letters Archbishop, decrees of the Congregation for the Vatican, materials preaching about the benefits of physical and spiritual subject, or the establishment of a national youth. It was a mirror reflecting the oldest history of the local church, was finally chronicle of current events and the kind of book baptized, marriages and deceased Catholics Kharkiv.

Keywords: magazine "Parafia Charkowska", parish in Kharkiv, religious cult, the story of the first parish

1. Вступ

Опубліковані великі фрагменти текстів про найстарші католицькі і польські місця культу в Харкові і про першу польську римо-католицьку парафію у цьому місті, вказують на використання скромних джерел на тему релігійного життя поляків, які, щонайменше два століття проживають у даному регіоні Європи. Серед найчастіше

цитованих публікацій наводяться, (згідно з хронологічним порядком), наступні джерела, терміни і книги: Charków, Encyklopedia powszechna, t. 5, Warszawa 1861 s. 150; M. Dubiecki, Nasze pamiątki w Charkowie. Okruchy niedawnych wrażeń, „Tygodnik Ilustrowany”, t. 36: 1877 nr 101(949) s. 338; Charków, Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 1, Warszawa 1880 s. 543; Ф. О. Рейнгардт, Римско-католическая церковь в Харькове [w:] Харьковский

сборник: Лит.-науч. к „Харьк. Календарю” на 1887 г., X. 1887. – Вып. 1. с. 260-261 [цит. за: М. Жур – див. нижче]; Т. Lipiński, Polacy w Charkowie [w] „Znicz”. Kalendarz informacyjny z działem literackim na rok zwyczajny 1905, Moskwa 1905 s. 78; Charkowski kalendarzyk informacyjny na rok 1907, Wilno 1906 s. 43; М. Жур, История римско-католической церкви в Харькове [w] Польський Альманах. Польська діаспора у Харкові. Історія та сучасність, Харків 2004, с. 8-20; А. Kijas, Polacy na Uniwersytecie Charkowskim 1805-1917. Wydanie drugie poprawione i uzupełnione, Poznań 2008 s. 217 i 224.

Проте, даних джерел, навіть тих, найстарших, існує значно більше. Окремі знання на цю тему, колись загально відомі, а з часом – зовсім забуті, міцно покрила патина минулого. Як приклад, можна навести статтю Дубецького. Хоча цю публікацію наводить А. Кіяс, однак він не згадує про розміщену в ній розповідь, – яка насамперед нас цікавить – про відвідини першого польського костелу у Харкові. Натомість, інші, багаті і цікаві, але не використані досі джерела, досі чекають на своє відкриття. Йдеться тут про офіційні церковні часописи, що обіймають архидієцезії, дієцезії, деканати і парафії Римо-католицької Церкви в Росії ХХ ст., а також польські католицькі часописи, загально-церковного характеру, ХІХ-ХХ ст., друковані для вірних. Перший такий (церковний часопис) – це щорічно публікований архидієцезіальною адміністрацією „Directorium Divini officii et missarum pro archidioecesi Mohyloviensi nec non pro dioecesi Minscensi in annum Domini [...] juxta Kalendarium a S. Sede Apostolica approbatum”. В розміщених в ньому Elenchusach-схемах друкувалися вагомі дані про окремі парафії, між іншим, також про харківську, на тему духовенства, яке там працює, кількості парафіян, ораторій-каплиць і шкіл, з вивченням релігії, в яких працювало парафіяльне духовенство. Якщо ж йдеться про інші видавництва Могилівської дієцезії, до якої належали деканат і парафія в Харкові, то слід згадати часопис „Wiadomości archidiecezjalne diecezji Mohylewskiej i Mińskiej”, що з 1909 р. виходив у Петербурзі, яке, два роки по тому, було замінене на „Wiadomości Kościelne”, а з 1918 р. – на „Kronika archidiecezji mohylewskiej i diecezji mińskiej”. Там, між іншим, розміщувалася інформація з окремих парафій, а також розповіді про єпископські відвідини. Схожу інформацію можна знайти в „Miesięczniku Seminaryjnym redagowanym i wydawanym przez alumnów Mohylofskiego Metropolitalnego Seminarium”, який публікувався з 1908 р. Серед інших часописів, окрім петербурзького „Kraj”, слід в першу чергу згадати про тижневик „Przegląd Katolicki”, що заслуговує чи не на найбільшу увагу. Він виходить з 1863 р., а на його шпальтах можна

було прочитати про релігійне життя поляків в усьому світі, у тому числі – в Росії, інколи навіть у харківському деканаті, а також у самому місті Харкові. Найбагатшим і найціннішим джерелом знань про релігійне життя католицької спільноти цього міста є парафіяльний часопис „Parafia Charkowska”, який виходив у світ з 1910 року. Однак, жодне з цих джерел не описує першу, з відкритих там, для католиків, каплиць (в І Харківській гімназії), але містять багато цікавих інформацій про чергову каплицю, (створену на території Харківського університету), а також про два тодішні польські храми і про мирян, що збиралися навколо них. Уся ця, як раніше наведена, так і вперше процитована, інформація про харківську парафію, не тільки доповнює попередні знання про незвичайний, для місцевих поляків осередок, але водночас вагомих чиним збагачує бібліографію її історії. У зв'язку з цим, у даній статті варто *in extenso* навести окремі більші фрагменти текстів, що походять з джерел, які часто – на фоні загальних подій – несподівано широко представляють ще донедавна невідомі подробиці з періоду заснування Католицької Церкви у Харкові та умов функціонування її вівчарні.

2. Перші каплиці для католиків у Харкові

Михайло Жур, на підставі інформації харківського календаря з 1887 р., стверджує, що першою католицькою ораторією у Харкові була каплиця у І Харківській гімназії [1:9]. Її відкриття відбулося напевно після наполеонської кампанії, щоб служити присутнім там французам, німцям, полякам, італійцям та представникам ще інших національностей, з, так званого, західного світу. Проте, невідомо, як довго це місце служило харківським католикам. Правдоподібно, у 1823 р., за дозволом ректора Харківського університету, В.Й. Джунковського, з метою здійснення культу, було виділено одну з університетських зал. Користувалися нею, на зміну, як протестанти, так і католики [1:9]. Найбільшою трагедією тих осередків була відсутність, постійно пов'язаного з ними, католицького душпастиря. Саме тому, релігійні обряди здійснювалися там лише час від часу, а місцеві католики були позбавлені справжньої духовної опіки. Причиною такого стану речей була перед усім нестача коштів на утримання священика при ораторіях. Останні подібні клопотання про католицького душпастиря у Харкові мали місце у 1927 р., але й вони – з вище вказаних причин – закінчилися невдачею. Про цей факт згадує митрополит моголівський, К. Цецішовський, у своєму зверненні, приуроченому відкриттю у 1829 р. прошитої книги братства, що виникло під час нових старань про кошти на утримання священика, а також на будову у місті відповідного храму. Тодішній митрополит

могілівський, згадуючи про початок заснування першої каплиці, написав: У щасливому місті Слобожанської України, Харкові, коли, з приводу заснування в ньому Імператорського університету, кількість осіб римо-католицького віросповідання так збільшилася, що у самому місті стало проживати до ста людей, не враховуючи тих, що мешкають поблизу. Однак, вони не мають священика свого обряду, адже найближчий священик знаходиться аж за кількасот верст від міста, якого, витративши значні кошти, запросити можна лише раз у рік, та й те, у випадку чиєїсь хвороби чи смерті, адже від цієї духовної потіхи неодноразово спасіння залежить. Крім того, спасенної науки свого віросповідання не мають діти і молодь, яка навчається в університеті. З цієї вагомій причини, Господь Бог вклав у їхнє серце побожну думку прикласти усіх старань, щоб римо-католицький священик міг оселитися у Харкові, і про це нас вони просили ще два роки тому. Священик був призначений, проте не знайшлися кошти на його утримання [2:4].

Трагічне становище харківських католиків з першої чверті XIX ст. змусило їх продовжувати наполегливі старання про створення у цьому місті формальної парафії, де моли би постійно звершуватися богослужіння постійним священиком. Істрію іншого такого заходу, яке цього разу завершилося позитивним чином, описує третій номер часопису „Parafia Charkowska”, з грудня 1910 р.: Початок існування харківської парафії був стисло пов'язаний з історією Харківського університету, адже ініціатором її заснування був ректор університету, доктор філософії Андрій Дубровіч [...]. Першою каплицею, де був здійснений релігійний обряд, була одна з університетських зал, а першим, номінованим для Харкова, священиком був капелан Харківського університету [3:4]. У даному парафіяльному часописі, на підставі архіву харківського костелу, читаємо про всі кроки, які були здійснено у цьому напрямку: Року 1829, 9 червня, о год. 9 зранку, в каплиці Харкова, за дорученням тодішнього губернатора, Михайла Івановича Каховського, у залі університету, з метою проведення першої наради, відбулися збори. На засіданні головував ректор університету, Дубровіч. Серед учасників засідання були такі професори, як: Данілович, Криницький, Рубуш, Пагні де Савінї, викладачі: Лозинський, Барціцький, Строцький, проректор Велькоборський, декілька військових, та керівник поїліції Слончевський, а також ще деякі особи з іноземними і польськими прізвищами, без вказаної професії [3:4].

Редактор „Parafii Charkowskiej” інформував, що це «зібрання відчитало перед усім звернення ректора Дубровіча, в якому останній, вказавши

потребу забезпечити для Харкова постійного священика, щоб, за його допомогою і за його участю, можна було з часом побудувати Божий Дім, представив конкретні способи реалізації цих намірів. Радить, насамперед, вибрати окремий комітет «вид Братства», з 10 осіб, який був би відповідальний за усю працю. Однак, найголовнішою функцією «Братства» буде зібрання необхідних коштів. Кошти повинні складатися з постійних (щорічних) і одноразових пожертвувань. До внесків треба закликати не тільки мешканців Харкова, але також католиків з інших місцевостей та інших дієцезій, через певні консисторії. Зібрані гроші повинно записувати «Братство» в окрему прошиту книгу, підтверджену митрополитом. Касою розпоряджатиметься «Братство» [3:4-5]. Ідея перевершила найсміливіші очікування: Самі учасники засідання внесли до списку постійних (щорічних) пожертвувань 1035 рублів. З огляду на те, що цих грошей вистачило б на утримання священика і ризничого, було ухвалено негайне прохання до митрополита про призначення для Харкова священика. Керівником першого «Братства» було обрано ректора Дубровіча, секретарем – професора Кринцького. Якщо ж йдеться про тимчасове місце звершення Літургії, то ухвалено прохання до куратора про дозвіл на користування університетською залою, де до цього часу збиралися на молитву протестанти [3:5].

Водночас, 22 червня 1829 року, скеровано звернення до архієпископа К. Цецішовського – митрополита Римо-католицької Церкви у Росії, з повною владою дієцезіального єпископа в Луцькій і Житомирській дієцезіях, з проханням делегувати до Харкова відповідного пастиря. Перебуваючи у той час у своїй волинській резиденції в Луцьку, владика Цецішовський, два тижні по тому, в листі, з 13 липня, писав: Радіючи в Господі Бозі, що Пастир наш Небесний свою отару нашого віросповідання в цьому місті помножує і наповнює її Своїм Святим Духом, дякую спершу Ректору університету, що висловив згоду головувати цієї святій Раді, а також шановним Пану Поручнику і Професорам, що працю свою і старанність пожертвували у святому покликанні. Керівництво цієї ради схвалюю і благословляю на діяльність. Книгу для запису постійних і одноразових пожертвувань підтверджую моїм підписом і печаткою. Сьогодні також напишу до прелата Щитта, могілівського адміністратора, щоб підшукав відповідного священика і зміг його прислати [...]. До Головного управління чужих віросповідань звертаюся з проханням дозволити збирати пожертвування на утримання священика та на інші потреби, а коли Бог поблагословить збільшення суми так, що можна буде думати про заснування Божого Дому, або принаймні про помешкання для священика, в якому була би каплиця, не можу не просити про

царське підтвердження і підтримку звання університетського капелана в університеті для католиків [3:5].

Повертаючись до прошитої книги, К. Цецішовський, на першій її сторінці склав від себе декларацію на видачу 100 рублів і делегував членів Братства збирати пожертвування, а також розсилати побожні книжки зі своїм підписом до місць, де це буде найвідповідніше, щоб також католики, які проживають деінде, мали можливість спричинитися до звершення Божої Служби у Харкові [2:4]. Такий підхід ще сильніше актуалізував Раду, яка, з метою збирання пожертвувань, призначила 12 осіб і 3 скарбничих та приготувала скриню для грошей на двох замках, яка зберігалася в університетській казні. З огляду на те, що кількість жертводавців дуже швидко росла, а їхня щедрість перевищила найсміливіші очікування Братства, ректор Дубровіч, 13 серпня 1829 р., поновив своє прохання про делегування священика до Харкова, що зустрілася з позитивною відозвою митрополита, який 9 жовтня надіслав з Луцька наступну відповідь: Після отримання 29 вересня прохання, датованого 13 серпня, від шановного Пана Добродія, маючи, при цьому з Могильова новину, що священик до Харкова є вже покликаний, я вчора вислав делегацію до заступника головного керівника, Й.В. Дашкова, з проханням про найвищий дозвіл на звершення у Харкові боослужінь нашого обряду, заснування у майбутньому храму, будинку для священика, церковної прислуги і парафіяльної школи, на площі, можливо, поблизу університету [2:5]. Впродовж того ж часу до ректора Дубровіча надійшла ще одна добра новина. Її автор, о. Щитт, адміністратор Могилівської дієцезії, повідомив, що «призначив для Харкова о. Чаплінського, який тимчасово виконує обов'язки адміністратора московської парафії [2:5].

В даному місці, слід було би дещо приблизити цю постать, приблизно з років, які передували прийняттю обов'язків духовного провідника вірних, що стало початком заснування першої парафії у Харкові. Біографію цієї особи треба пригадати, хоча б з тієї причини, що присвячене їй curriculum vitae досі зустрічалося лише у „Parafii Charkowskiej”. З розміщеної там довідки виникає, що Гемініан Чаплінський, народився 30 грудня 1798 р. у селі Зельства, парафії Людвіново, деканаті Ольвіта, повіті Ковно, у Віленській дієцезії. В роках 1812-1815 навчався в гімназії в Сейнах, у 1816 р. вступив до віленського монастиря отців францисканців, а за шість років, у 1822 році отримав, з рук київського єпископа-помічника Валеріана Камьонкі, пресвітерські свячення. До 1824 р. навчав польської мови і латини у школі в Сокольниках, виконував обов'язки секретаря митрополичої курії, щоб ще у тому ж році виїхати

до вікаріату при польському костелі Святих Апостолів Петра і Павла в Москві. Три роки пізніше йому була доручена посада віце декана того району, а в кінці 1829 р. – харківська місія.

„Przegląd Katolicki”, описуючи канонічний візит єпископа Симона у Харкові, в 1892 р., з метою посвячення даного храму, згадав про ту подію, шістдесятилітньої давнини, наступними словами: Історія костелу і католицької парафії у Харкові розпочинається з 1830 р., тобто від часу, в якому призначено капеланом військового харківського округу, о. Чаплінського. Цей священик заснував Дім Молитви у Харкові, а також завдяки прикладеним старанням, домогся річної допомоги, яка з тієї миті, була, хоча скромним, однак постійним і єдиним джерелом утримання настоятеля. Спершу цей Божий Дім містився в одній з університетських зал [4:57].

3. Перший католицький храм у Харкові

Каплиця у приміщенні харківського університету мала характер тимчасового ораторію, адже – як стверджується у вище згаданому тижневику – незабаром, однак, з внесків парафіян, був збудований на вул. Великій Сумській окремих будинок, який вже до кінця був харківським храмом, в якому відправлялася Свята Літургія [4:57]. Цій новій інвестиції присвятив дещо місця, раніше цитований, М. Жур, написавши про купівлю і адаптацію для сакрального об'єкту, двоповерхового дому, а також про будівлю оселі для священика.

Редактор М. Дубецький, мандруючий у 1877 р. по Україні, відвідав також Харків і місцевий польський костел, щоб увічнити у кореспонденції до „Tygodnika Ilustrowanego” тодішній образ цього храму. Саме від костелу – пише – я розпочав свою мандрівку по цьому кладовищі спогадів. Це був робочий день і дуже рання година. В маленькому, охайному храмі, збереженому від нищівної долоні часу, було тихо і пусто. Видно, громадка місцевих парафіян не забуває про це цінне святилище сумних і втомлених паломників крізь життя. Однак, у день моїх відвідин, майже нікого в костелі не було. Дві-три жіночки, похилених біля порога, трохи вбогої дівчорі – цих, наймиліших для Христа, учасників Царства Божого – це була ціла аудиторія декількох мес, які у взірцевому порядку щодня відправляють місцеві священики. Сьогодні, однак, храм є більш показовий, ніж колись – плід старань попередньої епохи. Проте, дарма моє око шукало в цьому костелі, розміщеного там свого часу, образу Христа, пензля нашого видатного письменника Юзефа Коженювського. Цей образ знаходився в одному з бічних вівтарів. Тепер його там немає, його замінили іншим, але, коли це сталося., я нікого не міг допитатися. Здається, як мені сказали, сліду після Коженювського немає,

навіть і у церковних книжках. Інвентарі церковного маєтку, в яких згадувалося раніше про цей образ, раптово зникли. Здається, хтось із родини відомого письменника забрав із Харкова цю цінну пам'ятку [5:338].

Тему першого польського храму в Харкові підняв і розвинув вище цитований „Przegląd Katolicki”. Там також звернено увагу на перехідний характер об'єкту. Проте, цей храм – підкреслювалося – не відповідав своєму призначенню: зовнішнім виглядом нічим не відрізняючись від сусідніх будинків, а, всередині, будучи тісним, не міг задовільнити потреб і прагнень харківських католиків. З огляду на збільшення кількості парафіян, щоразу більше розвинутого і зростаючого міста і губернії, з'явилися думки про будову нового костелу [4:57].

4. Будова і посвячення римо-католицького храму

Ідею побудувати відповідного архітектонічно просторого католицького костелу в Харкові почали реалізувати на початку останньої чверті XIX ст. Цей момент був пов'язаний з установами Комітету будови храму в 1877 р. Крім настоятеля, о. Кісажевського, до нього входили опікуни (Гутовський, Яворський, Квятковський, Вишневський), їх помічники (Павлович і Пшиялговські), а також такі люди, як: Бочковський, Борткевич, Гільон, Кемпе, Миколейський і Полюта. Пан полковник Яворський був душею цього заходу, яке встиг так полюбити, що навіть будучи, під час будови храму, перенесеним до Києва, не припинив час від часу відвідувати Харків і керувати будівництвом [4:57].

У свою чергу, прогрес у цих роботах був залежний, головним чином, від коштів, джерелом яких були добровільні пожертвування парафіян, по-справжньому скромна частка, адже харківські парафіяни – це бідні люди, які сюди прибувають за хлібом з далеких сторін, які живуть перед усім з праці своїх рук [4:57]. Виникали, отже, клопоти зі знайденням коштів на будову, що у свою чергу, сповільнило темп проведення робіт. Найскладніший з цих моментів наступив з початком 1889 р., коли на завершення будівництва храму не вистачало ще близько 15 000 рублів [6:235]. На щастя, у групі добродійців були також такі заможні люди, як Генріх та Гельферих – власники французької торгівельної фірми Саде, а також, вже згадуваний, Бочковський. Ці люди передали на будову храму разом 18 000 рублів, фінансуючи при цьому більше, ніж третину усієї інвестиції.

Про новий, існуючий до сьогодні, римо-католицький храм у Харкові, у „Przeglądzie Katolickim”, між іншим, писалося: Завдяки пожертвуванням вірян, збудовано храм Господній,

за суму 50 000 рублів. Храм гарний – справжня окраса міста. Збудований за планом місцевого інженера-архітектора, пана Болеслава Міхаловського, у готичному стилі, з червоної випаленої цегли, з однією вежею і одним нефом. Особливістю костелу є склепіння. Оскільки неф виявився надто широким, щоб можна було збудувати над ним муроване склепіння, було збудовано так звану купольну стелю. Зроблено, зокрема, залізні арки, поєднані залізними путами, а на них покладено, вкладену всередину, міцно обпалену, цеглу. Ця стеля імітує зовсім непогане реальне склепіння і гармонізує з загальним стилем будови. Всередині костелу знаходяться три вівтарі: великий – Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії і два бічні – Господа Ісуса з образом, намальованим Генрихом Семірадським, а також св. Антонія. Розміщення костелу – добре: навколо нього є площа для процесій, а далі відразу – будинок для священника, відокремлений від костелу лише садом [4,58].

Серед найважливіших днів в історії кожної парафії є урочистість посвячення костелу, на якій головує здебільшого сам єпископ. Як правило, він здійснює водночас канонічний візит до парафії і храму. Нинішній польський харківський костел такі дні, разом із єпископом-помічником могилівським, Альбіном Симоном, відзначав 24, 25, 26 і 27 липня 1892 р. Завдяки «Przeglądowi Katolickiemu», з великою докладністю можемо сьогодні відтворити ці історичні дні і години Харкова. Вони були описані 122 роки тому, і ніхто і ніколи по тому не звернувся до цього тексту. Тим більше, отже, той період, описаний редакторським пером, варто було би тепер пригадати.

24 липня 1892 р., п'ятниця, на перон харківського залізничного вокзалу в'їжджає потяг з Курська з вельмишановним Гостем. Тут на владу, від імені харківських парафіян, чекали: отець-настоятель зі своїм помічником, опікуни костелу, генерал-барон Зедделер, полковник Яворський та інші. Привітання носило характер тієї великої пошани, яка прислуговує єпископу як наступнику Апостолів. З вокзалу владика разом з настоятелем направився безпосередньо до костелу. Місто, якого величезну частину треба було проїжджати, зі своїми чудовими будівлями, з широкими і гомінкими вулицями, розлягалось перед нами як щось прекрасне, у повні виправдовуючи свою назву як однієї зі столиць південної Росії. Коли ми в'їхали на вулицю Велику Сумську, то вже здалеку було чути чистий металевий голос дзвону. Ми не помилися, коли подумали відразу, що це звучання дзвону католицького храму, що урочисто вітає Пастиря. Незабаром ми побачили струнку вежу костелу, а через хвилину опинилися і перед самим храмом Господнім. На нас чекала там не надто велика, як

ми сподівалися, громада вірян. Спричинене це було певне недокладною інформацією щодо години прибуття єпископа. Однак, привітання зі сторони тих, що були присутні, відзначалося великою сердечністю. Серед щирих ознак радості, владика, підійшов до вітваря, біля якого, згідно з ритуалом, поблагословив вірних та відразу оголосив мету свого приїзду. Цим пастирським привітанням того дня завершилися духовні обряди [4:58].

25 липня 1892 р., субота. Другий день перебування єпископа Симона у Харкові минув у рутинних приготуваннях до посвячення костелу. До півдня, за участі багатьох вірян, відбулися канонічні відвідини костелу. До матеріальної сторони храму Пастир не мав ніяких зауважень. Звісно, ще багато речей не вистачало, особливо таких, що стосуються внутрішньої окраси костелу. Проте, ці недоліки можна легко пояснити недавнім станом храму, пожертвуваннями, витраченими на будову мурів і, ледве переможеною, бідністю. Гарною була ризниця, щедро забезпечена дорогими і вишуканими церковними приналежностями, що здебільшого були дарами Генріха та Гельфериха. Болноче, однак, доторкнулася пастирського серця духовна сторона харківської Церкви, а особливо незнання серед молодшого покоління правд віри. Таке незнання, з яким, зрештою, ми ніде раніше не зустрічалися, не слід звальювати на релігійну байдужість у парафії, адже харківські парафіяни дали живе визнання своєї віри і прив'язаності до Церкви, хоча б, збудувавши чудовий Дім для Господа. Це радше вина занедбування релігійної освіти. На це недбальство Пастир, зрештою, з особливою силою звернув увагу, як тепер, так і ще декілька разів пізніше, пригадуючи про те, який це великий гріх. Після відправлення Святої Меси, владика уділив тайнства Миропомазання, а потім виголосив проповідь... [4:58].

Виявилось, що тільки в релігійній освіті, харківська парафія допустилася великих занедбань. Проявилися вони навіть під час приготувань до посвячення парафіяльного храму. Адже, ані вітвар не був відповідно приготований до посвячень, ані не було створено намету для представлення реліквій святих мучеників. Про те і про інше треба було думати в останню хвилину. В той час, коли муляр, під керівництвом єпископа, працював в костелі над вітварем, працівники, назовні храму, під енергійною рукою і заохоченням полковника Яворського зводили намет. Коли вже все було готове, о 8 вечора, владика виставив у наметі реліквії святих мучеників і перед ними, разом з духовенством, (якого склад збільшився з приїздом із Курська, отця Мотуза), розпочали утреню на честь святих. У молитвах брала участь лише маленька група людей. Впродовж усієї наступною ночі один зі священників постійно чув на молитві перед реліквіями. Ніч же була дивовижна, по-

справжньому – українська. Місяць, срібним сяйвом, обмивав готичні контури костелу, на небі сяяли тисячі зірок. В повітрі була урочиста тиша, яку лише час від часу переривав глухий гомін, властивий для великих міст... [4:58].

26 липня 1892 р., неділя, (IX після П'ятидесятниці – урочистість св. Кунегунди), 8 год. ранку. Розпочалося посвячення храму. З огляду на те, що погода була чудова, обряди посвячення без перешкод могли відбуватися також назовні костелу. На жаль, ані всередині, ані назовні обрядів не вдалося провести з належною їм урочистістю, адже була надто мала кількість духовенства, (всього лише 6 священників і 2 семінаристів), а також не було хору для виконання, передбачених папським правилом, гімнів. З нашої точки зору, як співи, так і інші важливі речі, все-таки, можна було приготувати перед приїздом єпископа. Можна було би до цього залучити, хоча б декількох побожних парафіян, з добрими голосами, а особливо хлопців, які, під керівництвом органіста, могли б навчитися співати принаймні псалми. Так нечасто подібні урочистості відбуваються, що не було би справою надто складною організувати такий хор, який прикрасив би ці обряди. Проте, ми зробили все, що від нас залежало, щоб це святе богослужіння могло відбутися як найгарніше і глибоко промовити до сердець вірян. Тих, останніх, на початку посвячення зібралася лише громадка. З часом, однак, кількість учасників посвячення храму збільшилася так, що під кінець богослужіння, бажаними взяти участь у святих обрядах був переповнений не тільки костел, але також прилегле кладовище і вулиця. Під кінець богослужіння до храму прибули також різні чиновники та представники місцевої влади: харківський губернатор П. Петров, заступник губернатора, генерал місцевої дивізії, який тимчасово виконував обов'язки мера міста, поліцмейстер та інші. Після завершення посвячення, владика, децю відпочивши у ризниці, вийшов для звершення великої папської меси до посвяченого головного вітваря. Після «Визнання віри» усім присутнім був наданий відпуст і оголошена дата посвячення храму. Лише після 2 години завершилося богослужіння. Без огляду на втому, владика почав відразу після меси уділяти тайнства Миропомазання, щоб прибулі на нього звідусіль віряни змогли ще того ж дня повернутися до своїх домівок. В-загальному, у Харкові до цього тайнства приступили 224 людини [4:59].

Програма недільного дня, 26 липня 1892 р., була напрочуд багата: після головної меси відбувся святковий обід у помешканні священника, а ввечері – вечірня з проповіддю єпископа. На цю тему також, редактор «Przeglądu Katolickiego» занотував багато цікавих дрібниць, які сьогодні пробуджують цікавість і становлять важливу частину забутої

історії харківської католицької парафії. Під час обіду [...], в якому взяли участь опікуни парафії, Комітет будови костелу і деякі запрошені гості, було виголошено декілька сердечних промов. Серед останніх, найбільше нам запам'яталася промова адвоката, пана Квятковського, який, дякуючи Його Превелестності, за приїзд до Харкова, і, підкреслюючи вагоме значення цього візиту для парафіян, запевнив єпископа, що його слова і пастирські зауваження щодо більшої ревності в релігійній освіті молодшого покоління, були усіма взяті до серця і, без сумніву, принесуть очікувані плоди. Промовляв також виконувач обов'язків мера міста, пан Павловський і пан Юзефович, а також редактор «Южного Краю» як представник місцевої преси. Владика запропонував, щоб харківські католики, збудувавши костел, подумали про створення окремої школи і притулку для вбогих дітей. [...] О 6 годині було відправлено Вечірню. Після молебня, єпископ, дивлячись на, переповнений людьми, храм, звернувся до вірян з лекцією, в якій докладно пояснював значення усіх обрядів посвячення храму. Проповідь тривала біля двох годин, і вже добре стемніло, коли ми залишали храм [4:59].

27 липня 1892 р., в понеділок, харківська католицька парафія ще впродовж кількох годин тішилася присутністю єпископа. Про це читаємо на сторінках «Przeglądu Katolickiego». Небагато вже було богослужінь у храмі. О 8 год. владика відправив «читану» св. Месу, миропомазав декількох людей і, словами сердечної промови, попросився з харківськими католиками. О 11 годині, попросившись з людьми, які зібралися біля будинку священника, ми вирушили на залізничний вокзал, де, в свою чергу, також чекали на нас парафіяни. Прибув також, виконувач обов'язки мера міста, пан Павловський. Ще хвилина прощань, і потяг харківсько-миколаївського сполучення, відвіз нас далі, в сторону чергового візиту – до Полтави [4:59].

Наводячи, спогади варшавського редактора «Przeglądu Katolickiego» з великих урочистостей, посвячення католицького храму в 1892 р. у Харкові, надіємося, що під час відкривання – можливо чергових, досі незнаних – джерел з історії римо-католицької парафії Харкова – вдасться також дістатися до збережених на цю тему матеріалів з місцевої преси, у тому числі, до спогадів редактора Юзефовича з часопису «Южный Край».

5. Харківська католицька парафія в роках 1910 – 1911

Дослідження кількох номерів інформаційного місячника «Parafia Charkowska», який виходив 1910-1911 роках, дозволило в якійсь мірі відтворити образ релігійного життя того

суспільства у тому часі. Зосереджувалося воно навколо костелу, збудованого у 80-х роках ХХ ст. на вул. Гоголя 4, який був четвертим, (після двох каплиць і храму), римо-католицьким Божим Домом у Харкові.

Духовними керівниками вірян були тоді троє священників: Й. Чаєвський (настоятель, а водночас редактор і видавець «Parafii Charkowskiej»), а також два вікарії-префекти: В. Єжньовський і Ф. Ковалевський. Вони щодня відправляли в храмі св. Меси о 7:30, 9 і 10 годинах, створюючи для вірян широкі можливості щоденного прийняття Євхаристії. Натомість, в неділі і свята перша св. Меса відправлялася о 8 год., друга – подячна з суплікацією і проповіддю для молоді – о год. 10:00, головна меса (так звана, сума) з проповіддю після Кредо – о год. 11:00, по обіді, о год. 17:00 – вечірня, після якої, в залежності від пори року, відправлялася Хресна Дорога, вервиця, дев'ятниці тощо.

Такі відносини душпастирів з вірянами, які утримувалися, завдяки вище перерахованим богослужінням, з метою збереження у мирян християнського духа, зміцнювалися лекціями релігії в школі і, частково, організаціями та інституціями, що діяли при парафії. Лекції християнської віри викладалися в усіх школах Харкова та в Сумах. Відвідували їх діти з католицьких сімей. Цих, троє харківських священників мали дуже багато занять, адже в той час лекції релігії викладалися аж у 30 школах. В-основному, це були державні школи і гімназії, проте цей список розширювали такі інституції, як інститут дівичь, корпус кадетів, торгівельна школа, Католицька школа добродійного товариства, Залізнична технічна школа чи теж комерційна школа.

Виняткову роль у цих процесах відіграв часопис «Parafia Charkowska», який другий рік свого функціонування розпочав від згадки про причини свого існування, публікуючи маніфест, якого не посоромилася б жодна польська газета на чужині. Сьогодні – читаємо у публікації – розпочинаємо 1911 рік. Згідно з прийнятим звичаєм, хочемо в цей день представити наше Кредо, тобто принципи, якими керуємося у нашій праці, а також хочемо виразити наші побажання щодо середовища, для якого ми працюємо. Принципи, які ми сповідуємо, можна замкнути у двох словах: католицизм і польськість [...]. Ми, працюючи на чужині, серед невеликої кількості одновірців та співвітчизників, особливо серед зрозумілої, (хоча зі смутком) у подібних умовах, байдужості загального населення, не маємо можливості розширювати спектр нашої діяльності, і тому, без огляду на невеличкі розміри нашої газетки, ми змушені поєднати в ній те, що вже, у силу речей, само поєдналося. На першому, отже,

місці як ідеал, до якого ми маємо спрямувати розум і серця наших читачів, ставимо Церкву [...]. Другий принцип, який ми визнаємо – це польськість [...]. Публікуючи [...] наш часопис польською мовою для читачів-поляків, ми змушені дивитися на окремі речі таким чином, як нас навчає історія нашого народу. Натомість, історія наша вчить, що польський народ був завжди щиро католицьким. Ці поняття – католицизм і польськість так між собою поєднані, що їх не можна роз'єднати, не порушуючи цілісності [7:2]. Ці засади автоматично зумовлюють побажання, які були надіслані читачам, до того ж не лише з приводу Нового Року, щоб у цьому році, більше, ніж до цієї пори, душею і серцем пригорнулися до своєї Церкви [...], стали справжніми проповідниками її справи [...], завжди ставали стіною тоді, коли йтиметься про ширшу католицьку діяльність або охорону Божих діл, які опиняються під загрозою [...]. Нехай же, з настанням Нового Року, розпочнеться в житті так званої місцевої колонії, ера єдності і згоди, ера любові і взаємодовіри, ера зрозуміння тієї великої правди, що будучи дітьми однієї землі як справжні брати, ми жити і працювати повинні разом [7:3].

«Parafia Charkowska» була 1910 р. і, принаймні, до I кварталу 1911 р. продовженням амвону з

костелу на вул. Гоголя в Харкові, коли на її скромних сторінках друкувалися пастирські листи архієпископа митрополита [8:1-2],[9:1-2], декрети ватиканських конгрегацій [10:1-4], проповіді про фізичні і духовні користі посту [11:3-5], чи про патріотичне покликання родини [12:3-5]. Газета була дзеркалом, що відображувало найстаршу історію локальної Церкви [2:4-6],[3:4-6], хронікою подій [13:5-6],[14:6-7],[15:7-8],[16:6-8],[17:5-8], а також свого роду книгою охрещених, одружених і похованих харківських католиків [18:6],[19:8],[20:8],[21:8].

6. Висновки

На закінчення нинішнього вступу до історії першої польської римо-католицької парафії у Харкові, треба сказати, що варто продовжувати нагромаджувати джерела інформації на цю тему, розширюючи спектр пошуків, між іншим, на місцеву пресу, а також на інші конфесії, присутні у цьому місці, які нав'язали між собою близькі стосунки, спільно діяли на благо суспільства, значною мірою, підносячи духовну культуру столичного міського центру Східної України.

Література:

1. Жур М., История римско-католической церкви в Харькове // Польський альманах. Польська діаспора у Харкові. Історія та сучасність; Матеріали наукової конференції у Харкові, 24 квітня 2004 року. – Х.: Майдан, 2004. – С. 8-20.
2. Kartki z dziejów parafii charkowskiej. II, „Parafia Charkowska” R. 2: 1911 nr 5 s. 4-6.
3. Kartki z dziejów parafii Charkowskiej. I, „Parafia Charkowska” R. 1: 1910 nr 3 s. 4-6.
4. Kronika kościelna Krajowa. Wizyta kanoniczna J. Eksceł. Biskupa Symona, oficjała i sufragana Arcybiskupa Mohyłowskiego, „Przegląd Katolicki”, R. 31: 1893 nr 4 s. 57.
5. Dubiecki M., Nasze pamiątki w Charkowie. Okruchy niedawnych wrażeń, „Tygodnik Illustrowany”, t. 36: 1877 nr 101(949) s. 338.
6. Kronika kościelna krajowa, „Przegląd Katolicki”, R. 27: 1889 nr 15 s. 235.
7. Rok 1911, „Parafia Charkowska”, R. 2: 1911 nr 4 s. 1-2.
8. List pasterski Jego Ekscełencji Księdza Arcybiskupa Mohyłowskiego, „Parafia Charkowska” R. 1: 1910 nr 2 s. 1-2.
9. List pasterski Jego Ekscełencji Księdza Arcybiskupa Mohyłowskiego (Dokończenie), „Parafia Charkowska” R. 1: 1910 nr 3 s. 1-2.
10. Dekret Św. Kongregacji Sakramentalnej o wieku, w którym należy dzieci przypuszczać do pierwszej Komunii świętej, „Parafia Charkowska” R. 2: 1911 nr 5 s. 1-4.
11. Post, „Parafia Charkowska” R. 2: 1911 nr 6 s. 3-5.
12. Wojski S., Odrodzenie przez młodzież, „Parafia Charkowska” R. 2: 1911 nr 4 s. 3-5.
13. Kronika miejscowa, „Parafia Charkowska” R. 1: 1910 nr 2 s. 3-6
14. Kronika miejscowa, „Parafia Charkowska” R. 1: 1910 nr 3 s. 6-7.
15. Kronika miejscowa, „Parafia Charkowska” R. 2: 1911 nr 4 s. 7-8.
16. Kronika miejscowa, „Parafia Charkowska” R. 2: 1911 nr 5 s. 6-8,
17. Kronika miejscowa, „Parafia Charkowska” R. 2: 1911 nr 6 s. 5-8.
18. W miesiącu październiku, „Parafia Charkowska” R. 1: 1910 nr 2 s. 6.
19. W miesiącu listopadzie, „Parafia Charkowska” R. 1: 1910 nr 3 s. 8.
20. W miesiącu grudniu, „Parafia Charkowska” R. 2: 1911 nr 4 s. 8.
21. W miesiącu styczniu, „Parafia Charkowska” R. 2: 1911 nr 5 s. 8.